

Lietuvos etnografinių regionų atstovai šiuolaikiniuose anekdotuose: suvalkiečio ir žemaičio įvaizdis

Giedrė ŠUKYTĖ
Šiaulių universitetas

Pagrindinės sąvokos: *anekdotas, suvalkietis, žemaitis, etnografinis regionas, stereotipai, komizmas.*

Įvadas

Anekdotai – tai „glauti komiški prozos kūrinėliai, kuriuose vaizduojami keisti įvykiai ar netikėti poelgiai“ (Kerbelytė 1994, 9). Nūdien anekdotai yra populiariausias tradicinio folkloro žanras, taigi, kartu ir labiausiai prisitaikantis. Na, o kalbant apie šiuolaikinius anekdotus, kaip pastebėjo Bronislava Kerbelytė, „jie dažnai kuriami, pasinaudojant tradiciniais siužetais ar seniai žinomų komiškų situacijų modeliais“ (Ibid., 9). Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė atkreipia dėmesį, „jog anekdotai linkę telktis į ciklus pagal dominuojančius veikėjus“ (Skabeikytė-Kazlauskienė 2010, 59). Vieni iš tokių veikėjų – etnografinių regionų atstovai, tad šio tyrimo objektas – šiuolaikiniai anekdotai apie suvalkiečius ir žemaičius. Tyrimo imtis – per pastaruosius 20 metų surinkti anekdotai. Darbe naudojamosi Vytauto Didžiojo universiteto Etnologijos ir folkloristikos katedros rankraštyne saugoma medžiaga (*VDU ER*), taip pat Bronislavos Kerbelytės ir Povilo Krikščiūno parengtu rinkiniu „Lietuvių liaudies anekdotai“ (*LLA*). Straipsnio *tikslas* – atskleisti suvalkiečio bei žemaičio įvaizdį šiuolaikiniuose anekdotuose. Šių etnografinių regionų atstovai pasirinkti dėl anekdotų, kuriuose jie minimi, gausos. Aptariamos anekdotuose minimos šių personažų stereotipinės charakterio ypatybės, vyraujančios anekdotų temos, ieškoma etnografinių savitumų. „Tautinių stereotipų terminu apibūdinamos santykinai patvarios apibendrinančio pobūdžio nuomonės, talpinančios savyje vienos ar kitos tautos vertinimo elementus. Stereotipų tyrimuose svarbi yra žodinio elemento analizė, ypač vertingi ir įdomūs spontaniški išsireiškimai“ (Kasatkina 1999, 23). Panašiai kaip ir tautinius stereotipus vertėtų traktuoti etnografinių regionų atstovų stereotipizaciją. Šiame tyrime atliekama būtent žodinių elementų, t. y. konkretaus folkloro žanro – anekdotų, analizė.

Suvalkietis lietuvių anekdotuose

Pagrindinė ir esminė suvalkiečio būdo savybė, perteikiama anekdotuose – *taupumas, ekonomiškumas*. Šis vyraujantis bruožas perteikiamas įvairiausiais įmano-

mais pavyzdžiais: norėdamas laimėti loterijoje suvalkietis mažų mažiausiai turi nusipirkti bilietą – „Dievas už tave šito nepadarys“ (VDU ER 2028 66). Menkiausio turto praradimas vaizduojamas perdėtomis pastangomis jį susigražinti. Įspūdingai aprašomos pamestos kapeikos: „Važiuoja ekskursija. Gidas komentuoja vaizdą už lango: – Čia duobė nuo 50 kg bombos, va ten nuo 100 kg. – O kas ten dar toliau, – teiraujasi turistai, – didysis kanjonas pagaliau? – Ne, čia suvalkietis kapeiką buvo pametęs“ (VDU ER 2003 67) ar tvenkinyje pamesto muilo „Suvalkietis semia vandenį kibiru iš kūdros ir pila žemėn. Praeivis klausia: – Ką gi tu čia, žmogau, darai? – Noriu išsemti vandenį iš balos. – Tu ką?! Iš proto išsikraustei? – Išsikraustytum ir tu, jei paskandintum muilą“ (VDU ER 2028 75) paieškos. Pirmame pateiktame pavyzdyje minimą kapeiką derėtų traktuoti ne kaip konkretaus laikotarpio piniginių vienetą, bet kaip smulkiausią įmanomą pinigą plačiąja prasme.

Suvalkietis parodomas kaip viską racionaliai apskaičiuojantis, todėl, jei perka šokoladinį žmogeliuką, jis būtinai bus berniukas (VDU ER 2028 9), bulių pjauna, kai šis susijaudinęs (VDU ER 2028 23), skelbime laikraštyje sumaniai išnaudoja visą nemokamų žodžių skaičių (VDU ER 1066 150). Sumaniai minimas personažas išnaudoja ir atostogų laiką: „O suvalkiečių šįmet neleidžia poilsiauti prie Baltijos jūros. O žinot kodėl? Todėl, kad pernai susigalvojo jūroj agurkus raugti“ (LLA 757). Tokiu būdu sudaromas hiperbolizuotai racionalaus žmogaus įvaizdis. Rašydamas telegramą apie mirusįjį ir sužinojęs, jog nemokamai galima parašyti daugiau – nedvejodamas tuo pasinaudoja (VDU ER 2028 35), džiūgauja, jog kino teatre kilo gaisras ir buvo gražinti pinigai (VDU ER 2028 60). Taigi neretai visiškai racionalumas perteikiamas ir visišku jausminės pusės ignoravimu. Tokio nereagavimo į aplinką pavyzdys būtų ir anekdotas „Suvalkietis ir dobilai“: „Suvalkietis srebria barščius. Įbėga susijaudinęs kaimynas: – Petrai, Petrai, bėk greičiau – tavo dobiluos kažkoks niekadėjas tavo žmoną prievartauja. Petras puola iš trobos, čiumpa šakes, bet netrukus grįžta ir toliau ramiai srebria barščius. – Tai kodėl negelbėji? – stebisi kaimynas. – Ech, taigi ne mano dobiluos prievartauja“ (VDU ER 2028 71). Iš tiesų, herojus neteisingai įvertina situaciją, bet juk jis vertina atsiribojęs nuo jausminės pusės.

Panašus naivus taupumas, kai suvalkiečio gudrumu ne tiek žavimasi, kiek šaipomasi, atskleidžiamas anekdotuose, kuriuose šis reikalauja, kad musė išspjautų prarytą vyną (VDU ER 2086 69/65), pasirinkęs kelionės „tipą“ – plaukti už laivo, domisi, kuo jis bus maitinamas (VDU ER 2028 117). O štai anekdotas apie išpirkimą iš laukinių genties (suvalkietis ir gauna lazdu, ir suvalgo maišą svogūnų, ir dar sumoka, kad paleistų gyvą VDU ER 2028 99) moralas puikiai atitinka patarlę, jog *šykštus moka du kartus*. Tai vienas iš palyginti retų anekdotų, kai suvalkietis visiškai apsikvailina. Anekdotų personažui suvalkiečiui be galo svarbi, jei ne esminė, materialinė gerovė. Netaupant ją pasiekti, pasirodo, neįmanoma.

Anekdotuose atsiskleidžia kelios, pavadintume, *taupumo kryptys*: taupymas svetimųjų sąskaita, taupymas artimųjų atžvilgiu, taupymas savo paties gerovės sąskaita bei „taupymo varžybos“. Taupymas kitų asmenų sąskaita – bene dažniausias siužetinis motyvas. Vienas geriausių tokio taupymo pavydžių būtų šis anekdotas:

„Suvalkietis pareiškia savo firmos darbuotojams: – Šiais metais jūs labai gerai dirbote, todėl kiekvienas paskatinimui gaus po 100 Lt čekį. Jei taip pat gerai dirbsite ir kitais metais, aš tuos čekius pasirašysiu“ (*VDU ER* 2028 69). Suvalkiečio apskursumas taupumas pasireiškia įvairiose gyvenimo situacijose. Jau posakiu virtęs suvalkiečio „vaišingumą“ perteikiantis anekdotas: „Jau galima kalakutą nešti?“ (*VDU ER* 2028 11). Suvalkietis nelinkęs išleisti daug pinigų kitiems asmenims, tačiau kartais savo taupumą dažnai geba užmaskuoti, paversdamas jį pranašumu. Štai viename dažnesnių anekdotų jis lyginasi vestuvių dovana su dzūku: „Dzūkas ir suvalkietis buvo pakviesti į vestuves. Jų vietos už vestuvinio stalo buvo šalia ir jie ėmė kalbėti apie vestuvines dovanas jaunavedžiams. – Aš atvežiau arbatos servizą dvylikai asmenų, – kukliai prisipažino dzūkas. – O aš, – išdidžiai pareiškė suvalkietis, – atboginau arbatai pilstyti tinklėlį su aštuoniasdešimt aštuoniomis skylutėmis“ (*VDU ER* 2028 43). Šiuo atveju suvalkietis parodomas ne tik taupus kitų atžvilgiu, bet ir šio bruožo pasireiškimu stipriai lenkia kitų etnografinių regionų atstovus. Svetimiesiems šykštima įvairiausių objektų. Be jau minėtų pinigų, maisto („Pamatė žmogelis suvalkietį, besiruošiantį valgyti lašinius. Priėjo, paklausė: – Klausyk, gal gali pasidalinti, aš labai alkanas. Suvalkietis nužvelgia žmogelį ir sako: – Gerai, pasidalinsiu, bet turi pirma išgerti šitą pusķibirį vandens. Žmogelis linkteli galva ir vargais negalais išgeria vandenį – pilvas išsipučia. Suvalkietis klausia: – Na, vis dar nori valgyti? – Na, nelabai. Suvalkietis: – Tai aš tau pasakysiu – tu ne valgyti norėjai, o gerti!“ *VDU ER* 2028 70), elektros („Suvalkietis paslaugiai klausia savo svečių išlydėdamas: – Gal laiptinėje šviesą uždegti? – Ačiū, nereikia, mes jau gulime apačioje“ *VDU ER* 2028 72), durų kilimėlio („Nepaprastai tvarkingas suvalkietis pakabino ant durų skelbimą: „Prašome gerai nusivalyti kojas... į kaimyno kilimėlį“ *LLA* 554) ar nenaudoto degtuko (*VDU ER* 2028 59). Kita vertus, visi šie daiktai taip pat daugiau ar mažiau kainuoja, t. y. juos galima įvertinti pinigais, o pinigais, kaip jau minėta, suvalkietis linkęs branginti. Ir kine suvalkiečiui gražiausia vieta, kai klientui gražinami pinigai (*VDU ER* 2028 64). Netgi aukštesnės esybės nesusilaukia iš suvalkiečio dosnumo: skirtingai nei kitų regionų atstovų auką, suvalkiečio auką Dievas turi užsitarnauti pats: „Suvalkietis nieko nebrėžia, o tiesiog meta savo aukojamas gėrybes į viršų, sakydamas: – Dievuli, ką pats pagausi, tas tavo, o kas ant žemės nukris, tas mano“ (*VDU ER* 2028 80). Netgi tais atvejais, kai suvalkietis nori pasirodyti geraširdis – jam nepavyksta (prašo išvirti du kiaušinius vietoj vieno – *VDU ER* 2028 4; skaičiuoja svečio suvalgyto maisto kiekį *VDU ER* 2028 63). Suvalkiečio šykštumas, ypač kitų atžvilgiu, – savybė, kurios jam nepavyksta išvengti, net labai norint.

Taupumas svetimųjų atžvilgiu gali atrodyti savaimė suprantamu. Tačiau analizuojamas personažas nesibodi sutaupyti ir artimųjų atžvilgiu. Savitai elgiamasi nuėjus su mergina į restoraną – vietoj arbatpinigių suvalkietis gudriai pasiūlo, jog mergina suplaus indus (*VDU ER* 2028 65), senelis gaili saldainių anūkams, tačiau anūką prašomas nupirkti bet kokių saldainių geba išsisukti, teigdamas, jog anūkai valgys tik šokoladinius saldainius: „– Ne, vaikučiai, kol aš gyvas – jūs valgysit tik šokoladinius saldainius!“ (*VDU ER* 2123 75). Paslėpti savo šykštumą suvalkietis

bando ir leisdamą sužadėtinei dar metus pagalvoti, ko ši norėtų gauti dovanų (*VDU ER 2028 19*).

Šiuose anekdotuose pasireiškia ir savanaudiškas taupumas: „Suvalkietis – žmonai: – Renkis palta, aš einu į barą. – O, kaip malonu, kad tu mane kvieti... – Niekur aš tavęs nekviečiu, tiesiog, kol nebūsiu, atjungsiu šildymą“ (*VDU ER 2028 26*). Kitais atvejais suvalkietis į povestuvinę kelionę sugalvoja išvykti vienas (*VDU ER 2028 45*). Čia etnografinio regiono atstovas parodomas išlaidaujantis savo pomėgiams ar pramogoms, nusprendžia artimiausių žmonių sąskaita. Nepasiseka žmonai su vyru suvalkiečiu ir kitame anekdote: „Vienas suvalkietis sako kitam: – Mano žmona buvo pas dantistą. – Taigi tu pats dantistas. – Taip, bet aš brangiau imu“ (*VDU ER 2028 50*). Pastarasis pavyzdys leidžia teigti, kad suvalkiečio atveju – ten, kur prasideda finansiniai reikalai, baigiasi net ir artimiausi šeimyniniai ryšiai. Šypsena anekdotuose kelia ir tai, kad net gulėdamas mirties patale suvalkietis geba papriekaištauti artimiesiems dėl pastarųjų neekonomiškumo: „Guli mirties patale suvalkietis. Aplink susirinkę visi artimieji. Mirštantysis ir sako: – Žmonele, ar esi šalia? – Taip, esu, mielas, šalia tavęs. – Dukra, dukrele, ar ir tu čia esi? – Taip, tėveli, aš taip pat čia esu. – Juozai, broli mano, ar tu esi? – Žinoma, esu brolau, su visa savo šeima esu. – Tai visi čia susirinkę? Jam atsako: – Taip, čia mes visi. Tada suvalkietis sako: – Tai jei čia visi susirinkot, tai kodėl po perkūnais virtuvėj šviesa dega?!“ (*VDU ER 2103 24*). Galiausiai, šeimyninis suvalkietiškas taupumas atskleidžiamas viename populiariausių anekdotų: „Dengia suvalkietis stogą šiferio lakštais. Prikala lakštą keturiomis vinimis. Deda kitą lakštą ir galvoja: „O kam man naudot 4 vinis, jei galiu sutaupyti?“ Prikala su 3-mis vinimis – laikosi. Taupo toliau, kala su dviem vinimis – laikosi. Prikala su viena vinimi – lakštas laikosi. „Oho, kiek sutaupysiu!“ – mąsto. Užlipa ant pačio stogo viršaus pradėti naują eilę. O čia jam geniali mintis: „O jeigu visai vinių nenaudot?“ Deda šiferio lakštą, siekia kito. Ir pradeda slysti žemyn. – Žmonaaaa..., ei žmon..., šiandien pietų nevirė – ligoninėj pavalgysiu, – šaukia vyras. – Tu tik krisk ant galvos, kad kelnių nesuplėšytum, – atsiliepia žmona“ (*VDU ER 2028 20*). Taigi taupumą anekdotuose perteikia ne tik suvalkietis, bet ir jo artimieji, galima numanyti, taip pat suvalkiečiai. Racionalumas šiek tiek groteskišku būdu šiuo atveju pasiekia aukščiausią lygį.

Anksčiau minėtuose anekdotuose suvalkiečio taupumas buvo piešiamas neutraliai ar jo neigiamais veiksmais kitų personažų atžvilgiu. Vis dėlto esama ir anekdotų, kuriuose suvalkietis vaizduojamas taupantis savo paties gerovės, neretai net sveikatos atžvilgiu. Puikus pavyzdys būtų anekdotas: „Ką daro suvalkietis, kai jam šalta? – Pasiima žvakę. – O ką daro, kai jam labai labai šalta? – Užsidega žvakę“ (*VDU ER 1066 147*). Anekdotu norima pasakyti, jog tik grėsmė gyvybei priverčia suvalkietį paislaidauti, t. y. užsidegti žvakę. Iš dalies sveikatos, konkrečiai regėjimo, sąskaita sutaupoma kitame anekdote, kuriame suvalkietis versdama puslapius išjungia šviesą (*VDU ER 2028 39*). Tik mirštant, kai kuriais atvejais, atsiskleidžia tokio sudėtingo gyvenimo padariniai ir paskutiniu noru tampa, atrodytų, toks kuklus, bet taip ir neįgyvendintas viso gyvenimo troškimas:

„Miršta senas suvalkietis. Guli mirties patale, aplinkui giminės kaip grifai virš jo sulinkę, klausinėja: – Sakyk, Jeronimai, ar turi kokį paskutinį norą? – Padarykit man arbatos ir įdėkit du gabalėlius cukraus... – O kodėl du gabalėlius? Jeronimas: – O todėl, kad visą gyvenimą svečiuose dėdavausi tris, o namie – vieną. O aš taip mėgstu su dviem...“ (VDU ER 2028 26).

Atskirą anekdotų grupę sudaro tekstai, kuriuos galima pavadinti „taupumo varžybomis“. Juose situacija modeliuojama taip, jog šypsena kelią suvalkiečių tarpusavio kova, kuris iš jų taupesnis. Suvalkiečių konkurencija aiškinantis, kuris šykštesnis, pasireiškia nenoru vaišinti (VDU ER 2028 1), skolinti (VDU ER 2028 15), konsultuoti nemokamai (VDU ER 2028 17), dalijantis turtu (VDU ER 2028 16). Netgi bažnyčia pasirodo esanti tinkama vieta pasivaržyti: „Susilažino du suvalkiečiai, kuris duos bažnyčiai mažiau. Nueina į bažnyčią, eina kunigas su aukų dėžute, suvalkietis centą įmeta, atsisuka į kaimyną: – Nu? Kitas kunigui per petį, pokšt: – Už abu“ (VDU ER 1934 52). Įmantriausiais išsisukinėjimais tarsi tobulinamas ekonomiškumo bruožas. Taigi, atsakymas į klausimą: kas gali būti taupesnis ir apskresnis už suvalkietį, labai paprastas – tik kitas suvalkietis.

Apsukrumas. Su taupumu siejasi ir kitas įvaizdžio bruožas: suvalkietis – apskurus, ypač verslo srityje. Kaip pastebi folkloristė Skabeikytė-Kazlauskienė, būtent anekdotų apie prekyvą srityje iš visų etnografinių regionų „gausumu išsiskiria istorijos apie suvalkiečius“ (S k a b e i k y t ė - K a z l a u s k i e n ė 2010, 63). Apsukrumo reikia ir norint sutaupyti, ir – pagausinti turimus turtus. Suvalkiečio kaip apskraus verslininko įvaizdis pateikiamas anekdote apie putpelių kotletus (maišydamas putpeles su arkliena visai nebrangiai pardavinėja prekę VDU ER 2028 34). Sugavus auksinę žuvelę racionaliai aiškinamasi aukso kaina, nekreipiant dėmesio į 3 norų galimybę (VDU ER 2028 57). Auksinė žuvelė – populiarus pasakų personažas, suvalkietis pasakomis netiki. Nerimas dėl galimai nesėkmingos prekybos pasireiškia ir sapnuose: „Ateina suvalkietis pas gydytoją ir skundžiasi, kad jį kankina nemiga. Gydytojas klausia: – Ar jūs nebandėte seno būdo gulėdamas lovoje užmerktomis akimis įsivaizduoti bandą avių ir jas skaičiuoti: – Bandžiau, bet būna dar blogiau. – Kodėl? Na suvalkietis ir sako: – Suskaičiavęs avis, aš suvarau jas į vagonus, nuvežu į miestą parduoti, o po to visą naktį kankinuosi: ar ne per pigiai pardaviau“ (VDU ER 2089 83/121). Galiausiai netgi sunkiai sužeistas suvalkietis siūlo kitam suvalkiečiui pirkti iš jo kulku, kad jį nušautų (VDU ER 2028 34). Kai kuriuose tekstuose suvalkietis artimas vienam dažnesnių kitataučių mūsų folklore – žydui. Šis personažas taip pat pateikiamas kaip puikus itin verslaus žmogaus pavyzdys (A n g l i c k i e n ė 2004, 50). Tačiau esama ir anekdotinio pobūdžio posakio, teigiančio: „kur praėjo suvalkietis, žydui nėra ką veikti“ (VDU ER 2123 141). Šiuo atveju pasireiškia tradicinei pasaulėžiūrai būdingas mąstymas – savas visada geriau už svetimąjį.

Kitos savybės. Šalia minėtų pasitaiko ir kitokių, palyginti retesnių, savybių ar charakterio bruožų. Kartais tyrinėjamas personažas parodomas įžeidžiu ar, mažų mažiausiai, jautriu žmogumi: reikalauja nebekurti apie suvalkiečius anekdotų, grąsindamas nebesiskolinti laikraščio iš bibliotekos (VDU ER 2028 3), dėl nuolat pri-

kaišiojamo šykštumo tyrimams veža tris litrus šlapimo, tiesa, sužinojęs, jog jame yra cukraus (variantuose baltymų), – parsiveža atgal (*LLA 756, VDU ER 2028 10*). Besotiškumas bei alkoholio pomėgis, ypač esant svečiuose, taip pat pastebimas suvalkiečio bruožas. Puslitrio užbaigimas suvalkietį domina labiau nei lytiniai santykiai. Analizuodama anekdotų personažo Petriuko ryšius su mitiniu personažu trikeriu, Skabeikytė-Kazlauskienė pastebi, jog kai kuriuose anekdotuose Petriuko ėdrumas, maitinimosi būdai nukrypsta nuo žmogaus elgesio normų (*S k a b e i - k y t ė - K a z l a u s k i e n ė 2008, 146*). Panašių vaizdų esama ir anekdotuose apie suvalkietį: svečiuose pas dzūką prisikertama tiek, jog viskas pradeda eiti pro kitą galą (*VDU ER 1066 306*). Kita vertus, savaime suprantama: jei namie gyvenimiškai – svečiuose turi kažkaip atsigaivinti.

Esama anekdotuose ir tam tikrų etnografinių elementų: suvalkietis randamas sėdintis prie stubos (*VDU ER 2028 31*). Stuba vadinamas gyvenamasis namas būtent Suvalkijos etnografiniame regione (*LKŽe: stuba*). Dar retesni suvalkietiškos šnektos intarpai (*VDU ER 2028 38*).

Dauguma šių bruožų inspiruoti ar siejasi su jau ne kartą minėtu taupumu, kiti – etnografinio savitumo išraiška. Anekdotų gausa rodo, jog Suvalkija – labiausiai komizuojamas etnografinis regionas. Tokiam reiškiniui galimos ir istorinės priežastys. Nors Suvalkijos etnografinės srities susidarymo ištakos siekia XV–XVI a., tačiau šis regionas ilgą laiką buvo svetimas didžiajai Lietuvos daliai. XVIII a. pabaigoje, 1795 m., paskutinio Respublikos padalijimo metu, Suvalkija prijungta prie Prūsijos imperijos, o likusi Lietuvos dalis atiteko Rusijos imperijai. Vėliau, XIX a. buvo prijungta prie Lenkijos ir po Pirmojo pasaulinio karo grąžinta Lietuvai. Dėl susiklosčiusios geopolitinės situacijos pažengė toliau nei likusi Lietuvos dalis: čia anksčiau panaikinta baudžiava, įvykdytos žemės reformos, leidusios pakilti vietinių gyventojų materialinei gerovei (*LER 37*). Būtent materialinė pusė, kuo mažesni patiriami nuostoliai su kiek įmanoma didesniu pelnu – yra pagrindinis anekdotuose vaizduojamo suvalkiečio tikslas.

Žemaitis lietuvių anekdotuose

Lyginant su suvalkiečiu, anekdotų, kuriuose vaizduojamas žemaitis, esama mažiau. Skiriasi ir žemaičio įvaizdis folkloro tekstuose. Pastebėtina, jog dažnai žemaičio paveikslas atskleidžiamas bendraujant su kitų regionų ar net kitų šalių atstovais.

Kalbinė specifika, nesusikalbėjimai. Nesusikalbėjimas kaip vienas anekdotų siužetų žinomas seniai. Kerbelytė yra pastebėjusi, jog „gausu anekdotų, kuriuose vaizduojami neteisingi vertinimai, atsiradę dėl nesuprantamų žodžių ar posakių interpretavimo pagal jų panašumą į suprantamus“ (*K e r b e l y t ė 1994, 23*). Galima teigti, jog labiausiai išsiskiriantis žemaičio bruožas – jo tarmės specifika. Lietuvių kalba nuo XIX a. skirstoma į du pagrindinius dialektus – aukštaičių ir žemaičių (*Z i n k e v i č i u s 1978, 21*). Savo tarmę, kaip tapatumo ženklą, žemaičiai išlaiko iki šiol: ja ne tik kalbama kasdienėje aplinkoje, bet ir kuriama poezija, rašomos knygos, įvairūs himnai. Iš šiuolaikinių pavyzdžių reiktų paminėti vieną populia-

riausių enciklopedinio pobūdžio internetinių puslapių *Wikipediją*, kurios žemaitišką variantą taip pat galime rasti. Nors ir tvirtai integravusis į lietuvių naciją, žemaičių bendruomenė išlaikė daug savo tradicinės kultūros savitumų ir jų suvokimą grupės viduje. Jai netgi linkstama taikyti *potautės* terminą (K a l n i u s 2007, 28). Būtent žemaičių tarmės ypatybės, jos puoselėjimas ir tapo vienu pagrindinių įvaizdžio bruožų. Anekdotai, paremti kalbos specifika, tarsi skyla į dvi dalis: vienuose žemaitis bendrauja su vietiniais, t. y. lietuviais, kartais konkretaus regiono atstovais, kituose – žemaitiškos šnekotos lankstumas atsiskleidžia bendraujant su užsieniečiais.

Kalbant apie pirmąją grupę, vieni populiariausių anekdotų yra – nesusišnekėjimas parduotuvėje: „Ateina žemaitis mieste į parduotuvę ir sako: – Kapyra. Pardavėja atsako: – Nu gerai yra. Žemaitis vėl sako: – Kapyra. – Nu gerai yra gi sakiau. Žemaitis susinervino ir sako: – Rūgšta pein dorna veina“ (VDU ER 1737 132) ir anakondos atpažinimas: „Vaikšto žemaitis po zoosodą, glosto tigrą, liūtą, beždžionę. Tik nepaklostė anakondos. Prižiūrėtojas sako: – Kodėl neglostai anakondos? Žemaitis atšovė: – Aiškiai parašyta ‘ana konda’“ (VDU ER 2080 154/67). Šiuose anekdotuose žemaitis, be kalbinio nesusišnekėjimo, parodomas pokvailis (neglosto gyvatės, sprendamas iš pavadinimo). Yra anekdotų, kuriuose specifinė tarmė atneša sėkmę. Viename anekdotu apie anakondą variantų žemaitis laimi prizą, tik paskambinęs į radiją pasitikslinti apie klausiamą gyvatę: „Ar ana kuonda?“ Susilažinęs su aukštaičiu, kuris protingesnis, dėl tarmės subtilumų laimi (VDU ER 2028 87). Nesusikalba ir vaikai aukštaitis ir žemaitis: „Aukštaitis ir žemaitis (vaikai): – Mano brolis sugavo pelę aruode. – Kam ruode? – Niekam nerodė. – A, ta musėt meiguo? – Ne, nemiegojo – bėginėjo“ (LLA 259). Kaip jau buvo minėta, aukštaičių ir žemaičių tarmės yra pagrindinės lietuvių kalboje, galbūt dėlto jos dažniau vaizduojamos nesusikalbėjimo siužetuose.

Šioje vietoje derėtų paminėti, jog atsiranda atskiras anekdotų žanras – žemaitiški anekdotai. Tai anekdotai, užrašyti ir sekami žemaičių tarme. Tiesa, juose žemaitis, kaip personažas, nėra dažnas. Tai daugiau bendro pobūdžio anekdotai. Svarbu tai, kad žemaitiška tarmė, kaip anksčiau minėta, tampa tapatumo išraiška, kurio vienas raiškos būdų – tarmiški anekdotai.

Kita kalbinių anekdotų grupė – žemaitis ir užsieniečiai. Kad ir keista, bet daugiausia esama anekdotų, pasakojančių apie žemaičio bendravimą su japonu. Vienais atvejais yra nesusišnekama: žemaitis neteisingai (tiksliau, savaip) supranta japono žodžius ir situacija baigiasi nepavydėtinais japono atžvilgiu: „Vasara. Pievoje netoli Rietavo žemaitis dalgiu pjauna žolę. Staiga iš dangaus nukrinta parašiuotininkas japonas. Ir, aišku, išmindo žemaičio pievą. Japonas bando kažką aiškinti – žemaitis nesupranta. Japonas galvoja – parodysiu karatė, tai supras, kad aš japonas! Taigi japonas stato bloką ir rėkia: – JOKOGERI!!! Žemaitis pažiūrėjo ir sako – JUOKO MENKI, ir šmaukšt dalgiu japonui per kojas, per kojas“ (VDU ER 2028 102). Tiesa esama anekdotų, kuriuose žemaitis su japonu susišneka sėkmingai (VDU ER 2028 86). Be minėto japono, dar vaizduojamas nesusikalbėjimas su rusu (VDU ER 2028 117; LLA 955), latviu (VDU ER 2028 97). Būtent žemaitis

deputatas, grįžęs iš Maskvos, nesupratęs rusų kalbos, pareiškia, jog vienintelė naujiena – Velykos rudenį (LLA 842).

Visais šiaip atvejais žemaičių kalba, o ir ja kalbantys parodomi kaip lankstūs ir prisitaikantys įvairiose situacijose. Žemaitis šiuo atveju tampa tarsi Lietuvos ambasadoriumi, tiesa, ne visada sėkmingu diplomatu.

Kiek kitaip kalbinė specifika išaiškinama anekdote, kuriame žemaitis draugams giriasi gebąs susikalbėti prancūziškai: paprašęs *a le barščiu*, gauna iš padavėjo atsakymą: „Nebūčiau aš iš Plungės, gautum tu barščiu“ (LLA 643). Globalizacijos reiškinyms pasiekia ir anekdotus: žemaičio galimybės susikalbėti visomis kalbomis apaiškinamos socialinėmis tendencijomis.

Lėtumas, užsispyrimas. Kitas žemaičio bruožas anekdotuose – lėtumas. Štai vienas geriausių tokio lėtumo pavyzdžių: „Kartą ateina žemaitis pas kaimyną. Tiedu kalbasi ilgiausiai. Pagaliau šis susiruošia eiti namo. Tada žemaitis klausia atėjusio: – Ko tamsta atėjai? Atėjusysis klausia: – Kaimyn, ar tavo karvės nerūko? – Ne, – atsako šis. – O kodėl klausai? – Tai turbūt tavo tvartas dega – atsako žemaitis“ (VDU ER 2028 86). Lėtas žemaitis pasirodo ir šeimyniniuose barniuose – kai žmona meta lėkštę, jis tik galvą pasuka, todėl kliūva ne jam, o langui (VDU ER 2028 104). Už keturių valandų išvyksiantis traukinys žemaičiui taip pat pasirodo labai greitas (VDU ER 2028 114). Lėtai, gan abejingai žemaitis sureaguoja ir į skęstantį žmogų: ilgai stebėjęs, pasiūlo „– Mon rods, tu jau nebevork, nebevork...“ (VDU ER 2028 100). Lėtumas – vienas dažnesnių bruožų, iš kurio šaipomasi Baltijos regiono anekdotuose (K r i k m a n n 2009, 73). Mūsų anekdotuose šiuo atžvilgiu labiausiai šaipomasi iš estų. Su lėtumu siejasi ir nedaugžodžiavimas: teisme gailisi kaimyną kiaule išvadinęs: jei būtų žinojęs, kad kiauliena taip pabrangs, būtų ir toliau tylėjęs (VDU ER 2028 116).

Žemaičio lėtumas kai kuriais atvejais perauga ir į užsispyrimą. Viename dažnesnių anekdotų, kuriuose minimi visų etnografinių regionų atstovai bei jų elgsena maiše, žemaitis atsisako išlįsti iš maišo, teigdamas: „Kas mane čia įkišo, tas tegul ir ištraukia“ (VDU ER 2028 81). Šiuo atžvilgiu žemaitis anekdote pasirodo ne tiek nerangus, kiek turintis savo požiūrį į gyvenimą. Etnopsichologai, tyrinėję aukštaičių ir žemaičių galimas psichikos ypatybes, nustatė, jog pastariesiems būdingesnis uždurumas, jautrumas, tačiau kartu didesnis atkaklumas siekiant tikslo, stipriau išreikštas Ego (B l i u m a s 1998, 107).

Dar viena žemaičio įvaizdžio dalis – jis *stiprus, kantrus*. Tiesą sakant, gana dažnai žemaitis anekdotuose patenka į fiziškai skausmingas situacijas: sugeba išbūti pakartas kelias dienas (VDU ER 2028 112), dalijasi istorijomis apie po operacijų viduriuose paliktus daiktus (VDU ER 2028 124). Juoką kelia ir groteskiškas kojos įkišimo tarp rato stipinų vaizdas: „Važioun do žemaitė eš torgaus nomėi. Vėns eš anū okatėj: – Ale jimkiav ē padainiouiavi. – Gerā, pritar anam ontrasis, bet kažkāp nefīčiuoms pasok kuojė, ē ta tik šmāukšt i ratu tekėni. – Kuojė, kuojelė ratė! Ka sokriuoks ons kėik begaliedams so baisiausio notėisėmo. – Kuojitėlė ratė!.. dainioudams pritar anam draugs“ (VDU ER 2028 115). Anekdotai tarsi byloja, jog žemaitis gali pakelti bet kokias negandas. Šioje vietoje galima priminti populiarių posakį: „Kas bus, tas bus, bet žemaitis nepražus“ (VDU ER 339 114).

Kitos savybės. Žemaičiui, be jau aptartų, priskiriamos ir kitos savybės. Nere-tai žemaitis siejamas su kvailiu, nenuovokiu, kaimo žmogumi, nesuprantančiu nei naujovių, nei šių dienų socialinių situacijų. Žemaitė stebisi matydama važiuojantį traukinį, sakydama: „– Tėvai, kur bevažiuoji? Veizėk visi namai iš Šiaulių bėga“ (LLA 807). Pastarasis anekdotas primena tradicinį žanrą – pasakojimus, kuriuo-se pateikiamos valstiečių reakcijos į technikos naujoves. Taigi šiuo atžvilgiu etnografinio regiono atstovas stereotipiškai pristatomas kaip tamsuomenė. Žemaitė nemoka prancūziškai, todėl nieko nesako, kai prancūzas ją prievartauja (VDU ER 2028 92). Iš žmonos žemaitis sužino apie „galimybes“ Amerikoje (VDU ER 2028 98), žemaitis mūkia užuot mylėjęsis (VDU ER 2028 101). Etnografinių detalių galima aptikti trumpame klausimo-atsakymo formos anekdote: „Man atrodo, kad kaimynas žemaitis vėl varė naminukę. – Iš kur žinai? – Jo triušiai vėl mano šunį apstumdė (VDU ER 2028 107). Naminė degtindarystė Lietuvoje žinoma nuo XIX a. pradžios (A s t r a u s k a s 2008, 174).

Įdomu tai, jog žemaičiai vaizduojami anekdotuose, pasakojančiuose apie istorinius laikus, svarbius įvykius. Istorinės žemaičių bendruomenės detalės atsi-skleidžia anekdotinėse situacijose, kuriose minimas Žemaitijos krikštas (LLA 143), Napoleono žygiai (LLA 808), taip pat kovos su kryžiuočiais (VDU ER 2028 94). Visuose šiuose anekdotuose žemaičiai vaizduojami pranašesni ar sumanesni už svetimuosius. Tokių anekdotų atsiradimas gali sietis su jau minėtu žemaičių sa-vimonės pakilimu bei pastaruoju metu ryškiai pastebimu tapatumo konstravimu, kai ypač daug dėmesio teikiama istorinei atminčiai. Etnologas Petras Kalnius yra linkęs manyti, jog „žemaičių bendruomenė viduramžiais turėjo etnosui būdingų bruožų ir jų pačių bei kitų buvo suvokiama kaip atskira gentis. Tačiau, kaip ir dau-gelis į moderniąsias tautas integruotų etninių vienetų, ilgainiui etnosui būdingus bruožus prarado“ (K a l n i u s 2007, 28).

Išvados

Anekdotai kuriami apie tuo metu aktualius dalykus, naudojant visuomenei ak-tualius personažus, todėl anekdotų apie etnografinių regionų atstovus gausa rodo, jog jie vis dar svarbūs šiuolaikinėje visuomenėje. Straipsnyje nagrinėjama dar ne itin gausiai tyrinėta šiuolaikinio folkloro medžiaga – anekdotai, kuriuose minimi su tradicine kultūra siejami personažai. Anekdotai išlaiko susiformavusius stereoti-pus apie etnografinių regionų atstovus.

Suvalkietis šiuolaikiniuose lietuvių anekdotuose – racionalus, apsukrus, blai-viai mąstantis, neretai visiškai atsiribojantis nuo jausminės pusės žmogus. Galima sakyti, kad suvalkietis – tarsi racionalioji lietuvių pusė.

Išskirtinė tarmė tampa bene pagrindiniu žemaičio bruožu linksniuojamu anek-dotuose. Žemaitis anekdotuose tam tikra prasme tampa lietuviu – ambasadoriumi. Kartu tai niekur neskubantis, turintis savo nuomonę žmogus. Istorinė patirtis taip pat minima anekdotuose, kuriuose vieni pagrindinių veikėjų – žemaičiai...

Etnografiniai elementai šiuose anekdotuose netampa esminiu faktoriumi. Pa-

minėtina linksniuojama žemaičių tarmė, kai kurie architektūriniai įvardijimai ar tradiciniai verslai. Etnografiškumas siejamas su kaimietišku, nuovokos stoka, susidūrus su nūdienos pasaulio aktualijomis.

Šaltiniai

- LLA – *Lietuvių liaudies anekdotai* (parengė Bronislava Kerbelytė, Povilas Krikščiūnas), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1994.
VDU ER – Vytauto Didžiojo universiteto Etnologijos ir folkloristikos katedros rankraštynas.

Literatūra

- Anglickienė 2004 – Laimutė Anglickienė, „Judėjo įvaizdis lietuvių folklore: viduramžiškų prietarų atspindžiai“, *Tautosakos darbai*, XXI (XXVIII), 41–54.
Astrauskas 2008 – Antanas Astrauskas, *Per barzdą varvėjo: svaigiųjų gėrimų istorija Lietuvoje*, Vilnius: Baltos lankos.
Blumas 1998 – Remigijus Blumas, *Etninės psichologijos įvadas*, Vilnius: Lietuvos informacijos institutas.
Kalnietis 2007 – Petras Kalnietis, „Žemaičių etniškumas: esamas ar konstruojamas?“, *Tautosakos darbai*, XXXIV, 15–31.
Kasatkina 1999 – Natalija Kasatkina, *Etniniai procesai šiuolaikinėje visuomenėje*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
Kerbelytė 1994 – Bronislava Kerbelytė, „Anekdotų struktūros ir semantikos ypatumai“, *Lietuvių liaudies anekdotai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
Krikmanas 2009 – Arvo Krikmanas, „Finnic and Baltic nationalities as ethnic targets in contemporary Russian jokes“, *Permitted laughter: Socialist, post-socialist and never-socialist humor*, Tartu: ELM Scholarly Press, 73–95.
LER – *Lietuvių etnografiniai regionai*, Kaunas: Šviesa, 2010.
LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* (t. I–XX, 1941–2002); elektroninis sąvadas, redaktorių kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. redaktorė), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zaborskaitė, Vilnius, 2005 [prieiga internete: <<http://www.lkz.lt/>>].
Skabeikytė-Kazlauskienė 2008 – Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė, „Petriukas – šiuolaikinių anekdotų triksteris“, *Tautosakos darbai*, XXXVI, 143–153.
Skabeikytė-Kazlauskienė 2010 – Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė, „Dabartiniai lietuvių anekdotai apie prekiavimą“, *Acta humanitarica universitatis Saulensis*. Mokslo darbai, t. 10, 59–67.
Zinkevičius 1978 – Zigmas Zinkevičius, *Lietuvių kalbos dialektologija*, Vilnius: Mokslas.

Giedrė Šukytė

Lietuvos etnografinių regionų atstovai šiuolaikiniuose anekdotuose: suvalkiečio ir žemaičio įvaizdis

S a n t r a u k a

Pagrindinės sąvokos: *anekdotas, suvalkietis, žemaitis, etnografinis regionas, stereotipai, komizmas.*

Nūdien anekdotai yra populiariausias tradicinio folkloro žanras, taigi, kartu ir labiausiai prisitaikantis. Anekdotai linę telktis į ciklus pagal dominuojančius veikėjus. Vieni iš tokių veikėjų – etnografinių regionų atstovai, tad šio tyrimo objektas – šiuolaikiniai anekdotai apie suvalkiečius ir žemaičius. Tyrimo imtis – per pastaruosius 20 metų surinkti anekdotai. Straipsnio tikslas – atskleisti suvalkiečio bei žemaičio įvaizdį šiuolaikiniuose anekdotuose. Aptariamose anekdotuose minimos šių personažų stereotipinės charakterio ypatybės, vyraujančios anekdotų temos, ieškoma etnografinių savitumų.

Anekdotai kuriami naudojant visuomenei aktualius personažus, todėl anekdotų apie etnografinių regionų atstovus gausa rodo, kad jie vis dar svarbūs šiuolaikinėje visuomenėje. Suvalkietis šiuolaikiniuose lietuvių anekdotuose – racionalus, apsukrus, blaiviai mąstantis, neretai visiškai atsiribojantis nuo jausminės pusės žmogus. Tik retais atvejais išskiriamas jo jautrumas, tačiau suvalkietiškas jautrumas taip pat siejamas su taupumu. Galima sakyti, jog suvalkietis – tarsi racionalioji lietuvių pusė. Išskirtinė tarmė tampa bene pagrindiniu žemaičio bruožu, linksniuojamu anekdotuose. Esama net atskiros žemaitiškai užrašytų ir pasakojamų anekdotų grupės. Kartu žemaitis – tai niekur neskubantis, turintis savo nuomonę žmogus. Istorinė patirtis taip pat minima anekdotuose, kuriuose vieni pagrindinių veikėjų – žemaičiai.

Etnografiniai elementai šiuose anekdotuose netampa esminiu faktoriumi. Paminėtina linksniuojama žemaičių tarmė, kai kurie architektūriniai įvardijimai ar tradiciniai verslai. Etnografiškumas siejamas su kaimietišku, nuovokos stoka, susidūrus su šiandienos pasaulio aktualijomis.

Giedrė Šukytė

Representatives of Lithuanian Ethnographical Regions in Contemporary Anecdotes: Images of *Suvalkietis* and *Žemaitis*

S u m m a r y

Keywords: *anecdote, ethnographical region, stereotypes, the comic.*

Nowadays anecdotes are the most popular and the most flexible genre of traditional folklore. Anecdotes can be grouped according to dominant characters. One of such characters is a representative of Lithuanian ethnographical regions, so, the object of this article is *suvalkietis* (Southwest Lithuanian) and *žemaitis* (Samogitian) in contemporary

jokes. The anecdotes have been collected during the last 20 years. The aim of the article is to reveal the images of suvalkietis (Southwest Lithuanian) and žemaitis (Samogitian) in contemporary anecdotes. Stereotypical characteristics, themes, ethnographical peculiarities of the anecdotes are discussed.

Anecdotes are created using characters that are relevant for a society. The abundance of anecdotes about representatives of Lithuanian ethnographical regions shows that ethnographical regions are still important for modern society. Suvalkietis (Southwest Lithuanian) is lean, rational, shifty, clear-minded, and not sentimental. Sentimentality as a characteristic feature appears very rarely, but it is also related to economy of suvalkietis. It could be said that suvalkietis (Southwest Lithuanian) is a rational part of Lithuanian. Exceptional dialect becomes the main feature of žemaitis (Samogitian) that is mentioned in anecdotes. There is also a particular group of anecdotes that are written and told in samogitian dialect. Stubbornness and slowness are also mentioned as quite common characteristics of žemaitis (Samogitian). Historical experience is also mentioned in anecdotes about žemaičiai (Samogitians).

Ethnographical elements are not the main factor in these anecdotes. Besides Samogitian dialect (that was mentioned earlier) some architectural naming and traditional trades are mentioned. Ethnographical features are related to provincialism or lack of wit.

Giedrė ŠUKYTĖ
Filosofijos ir antropologijos katedra
Šiaulių universitetas
P. Višinskio g. 38
LT-76352 Šiauliai
[ziemgale@yahoo.com]